

ANMELDELSER

HISTORISKA (KÖNS)ÖVERSKRIDANDEN

Sam Holmqvist: Transformationer: 1800-talets svenska translitteratur genom Lasse-Maja, C. J. L. Almqvist och Aurora Ljungstedt. Makadam förlag, 2017, 336 sidor. Pris: 200 kr.

Sam Holmqvists avhandling är skriven utifrån två övergripande syften. Det ena är att påbörja skrivandet av en translitteraturhistoria genom att placera litterära verk i ett nytt sammanhang. Det andra är att undersöka skönlitteraturens möjliga betydelse för personer med transerfarenheter. Fokus för avhandlingen är transmotiv i svensk 1800-talslitteratur, det vill säga, könsöverskridande gestalter. Holmqvist identifierar tre verk som representativa för 1800-talets translitterära tradition: Lars Molins populära självbiografi om tjuven Lasse-Maja som också levde som könsväxlare (1833), C.J.L. Almqvists kanoniserade *Drottningens juvelsmycke* (1834), där androgynen Lazuli Tintomara är en central gestalt, samt Aurora Ljungstedts transgestalter i de följetongsberättelser som finns samlade i *Moderna typer* (1872). Dessa verk skiljer sig åt på ett flertal punkter och ger en intressant bredd av till synes disparata texter. Holmqvist blickar också bakåt och framåt i den västerländska litteraturhistorien och lyfter fram transmotiv från grekisk mytologi till transmotiv i prosatexter från tidigt 1900-tal.

Holmqvist ser "trans" som något som görs. Hen utgår här både från Butlers (1990) performativitetsteori (som handlar om hur kön görs) och transforskaren Strykers (2006) tillämpning av denna teori på transområdet. Holmqvist utgår således från queerteori som har reviderats för transforskningens syften, på så sätt att queerteorins fokus på sexualitet ersätts med ett transteoretiskt fokus på identitet och kropp, medan queerforskningens begrepp heteronormativitet ersätts med begreppet cis-normativitet (Stryker 2004). Transgörandet studeras genom transläsningar av historisk litteratur. Det innebär både att läsa texter på ytan, utifrån dess bokstavliga bemär-

kelse och att läsa motströms för att synliggöra "queerheter i till synes straighta företeelser", så kallade "queera läckage" (s. 31). Transläsningen av Almqvists transgestalt, Lazuli Tintomara, öppnar också upp för en diskussion kring transläsares möjligheter att identifiera sig med eller emot en normativ text genom begreppet disidentifikation.

Genom Holmqvists transläsningar framkommer att transgörande är ganska vanligt förekommande i litteraturen, men att transgörande personer ofta skildras som avvikelser. Exempelvis gör Lasse-Maja "trans" som avvikelse genom att agera skälm och anknyta till en litterär pikaresktradition. Det ger hen utrymme att agera utanför samhällets normer. Ljungstedt använder sina transgestalter som ett spänningshöjande litterärt grepp där transgöranden ses som avvikelser och transgestalterna som bedragare som ska avslöjas. Holmqvist understryker att när "trans" görs som avvikelse förstärker detta snarare föreställningen om två stabila kön, än utmanar det könsbinära tänkandet. På så vis påvisar Holmqvist att transgörande gestalter i skönlitteraturen sällan skildras som subversiva.

Holmqvist framhåller att "trans" begreppsliggörs i början av 1900-talet genom sexologin och medicinvetenskapen. Därefter skrivs ett transnarrativ fram, både av transpersoner själva och av andra som berättar om hur ett transliv ser ut. För att synliggöra företeelsen som fanns långt innan begreppet väljer Holmqvist att studera "transmotiv århundrandet innan 'trans' blev ett begrepp, en diagnos och en identitet" (s. 9). Holmqvist använder sig av en bred definition av "trans" för att inkludera litterära motiv som i dag inte skulle klassificeras som trans(motiv), det vill säga "könsväxlingar" som görs av andra skäl än som uttryck för könsidentitet. På så vis kan Holmqvist inkludera motiv såsom "cis-kvinnor i manskläder" (Holmqvists begrepp), vars könsidentitet överensstämmer med deras biologiska och juridiska kön, men som klär sig som män i motstånd mot en patriarkal ordning. Holmqvist motiverar detta med att skildringar av könsöverskridande gestalter i sig är

"betydelsefulla för personer med levda transerfarenheter" (s. 14). I sin forskning om "transvestism" understryker Garber att om "transvestism ensidigt beskrivs som ett sätt att vinna vissa fördelar, rationaliseras och bagatelliseras företeelsen som sådan" (Garber 1992, 66ff). Mot bakgrund av detta synsätt diskuterar Holmqvist identitet som alternativt skäl till gestalternas könsväxlingar även om skälet inte görs explicit.

Avhandlingen är omfattande, men centrala begrepp som "trans" och "kön" och teoretiska resonemang hade med fördel kunnat utvecklas mer. Avhandlingen hade berikats av en systematisk diskussion om riskerna med att använda begreppet "trans" på historiska texter och utifrån en bred förståelse av begreppet. Det finns exempelvis en risk med att betrakta könsväxlingar som inte är grundade i könsidentitet som transgöranden. Resonemangen som förs kring Strykers (2006) transforskning samt filosofen Sara Ahmeds (2006) fenomenologiska förståelse av kroppar hade gärna fått ta mer plats för att redogöra för begreppet "kön" och relationen mellan kön, identitet och kroppar.

Utforskandet av avhandlingens primära syfte – att påbörja skrivandet av en translitteraturhistoria – hade erhållit vidare perspektiv med ett resonemang kring hur denna förhåller sig till tidigare skrivna litteraturhistorier. Utforskandet av avhandlingens andra syfte – att undersöka skönlitteraturens betydelse för personer med levda transerfarenheter – hade förtjänat en fördjupning, förslagsvis genom en problematisering av relationen mellan läsare, text och samhälle. Ett sådant perspektiv hade även varit användbart i en diskussion om litteraturhistorieskrivning i sig.

Sam Holmqvists avhandling är interdisciplinär och har stora anspråk. Avhandlingens styrka är att den behandlar ett betydande material och att den introducerar ett nästintill outforskat trans- och litteraturvetenskapligt fält. I dess vida mening av "trans" finner Holmqvist rikligt med exempel på transmotiv och könsöverskridanden i den västerländska litteraturhistorien. Nyläsningar av kända och

mindre kända texter görs på ett nyskapande sätt och placeras i ett nytt sammanhang. Holmqvist påbörjar således en historieskrivning utifrån ett transperspektiv samtidigt som hen visar att mycket återstår att utforska.

Therese Hellberg
Doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap
Malmö universitet

LITTERATUR

- Ahmed, S. 2006. *Queer phenomenology: orientations, objects, others*. Durham: Duke University Press.
- Butler, J. 1990. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Garber, M. 1992. *Vested Interests: Cross-Dressing & Cultural Anxiety*. New York: Routledge.
- Stryker, S. 2004. Transgender studies: queer theory's evil twin. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*. 10 (2), 212–215.
- Stryker, S. 2006. (De)subjugated knowledges. I: Stryker, S. och Whittle, S. reds. *The transgender studies reader*. London: Routledge.

EKSPRESSIV FEMINISTISK ORDLEG

Sumaya Jirde Ali: Kvinner som hater menn. Frekk Forlag 2017, 128 sider. Pris: ca. 190 kr.

Den norske feministiske aktivist Sumaya Jirde Ali debuterede sidste år i en alder af blot 19 som lyriker med digtsamlingen *Kvinner som hater menn*. Titlen melder digtsamlingen ind i nordisk litteratur. Omvendingen af titlen på Stieg Larssons kriminalroman *Mænd der hader kvinder*, det første bind i trebindsværket om Lisbeth Salander – den så kaldte millenniumtrilogi, placerer digtsamlingen i kernen af den litterære kønsdebat. Med den åbenlyse intertekstuelle relation til Larssons krimi, der har nogle mænds systematiske

overgreb mod kvinder som paradigmatisk punkt, placerer Ali sin digtsamling i en nordisk samtale om tavst samtykke til symbolsk vold udøvet mod kvinder og etniske minoriteter. Med Georg Brandes formulering sætter Alis digtsamling *Kvinner som hater menn* problemer under debat.

Alis digtsamling leverer ikke et svar eller en løsning på den symbolske vold, således som den udfolder sig mod kvinder og etniske minoriteter i norsk eller nordisk kultur. Den formulerer problemet ved at fremvise det lyriske jugs reaktioner på, og refleksioner over, den symbolske volds fremtrædelsesformer. Den russiske litteraturforsker Mikhail Bakhtin forklarer denne type ytringer på en måde der kan kaste lys over Alis digtsamling og dens sammensathed. Ytringen er, som Bakhtin ser den, selv svar på forudgående ytringer og foregriber reaktionerne og hermed svarere på sig selv. Læses *Kvinner som hater menn* på denne måde fremtræder den som et kor af svar på serier af tilfælde af udelukkelse, mistolkning, følelser, oplevelser, erindringer osv. som digtsamlingens 'jeg' møder med en kritisk feministisk analyse og en feministisk vilje til at ændre tingenes tilstand: "Kvinnen må reise seg! / Kreve det som er hennes / Rope og klore om nødvendig / Kvinnen må opp!" (s. 27). Ali sender på denne måde signaler af den type, som man kunne møde hos 70'ernes feministiske forfattere f.eks. hos den svenske forfatter Anna-Lisa Bäckman, der i digtet "Manifest" skrev "Vi är dom nya kvinnorna / Vi är här nu / Nu vill vi erkänna de gamla / som vår första historia / och vi tänker aldrig någonsin / efterlikna dom" (citeret efter Langås, Larsson og Richard 1997, 140).

Selv om Alis digte først og fremmest taler ind i en debat om køn og etniske minoriteter i norsk og nordisk kultur, så skriver den sig også ind i en debat om køn i etniske minoritetskulturer. Her er det typisk traditionelle patriarkalske familieorganiseringer med deres hierarkiseringer og dominansforhold. I en dansk kontekst er det især Yahya Hassans *Digte* (2013), der vagte furore i den hjemlige andedam og Sara Omars roman *Dødevaskeren*

(2018), som Ali vækker til live og spiller op imod.

Omdrejningspunktet for digtene i *Kvinner som hater menn* er det kvindelige lyriske jegs livsverden. Og denne livsverden er først og fremmest den nære verden, som vi kalder det private, dvs. familien, kæresten, veninderne og deres rum. Denne verden er bemærkelsesværdigt næsten uden sanselighed – her er ingen dufte, intet vibrerende lys, ingen flakken-de lyde, ingen bløde katte. Derimod er der en skarp feministisk analyse af undertrykkelsen i det nære miljø og i det samfund, som det er en del af.

Digtene i *Kvinner som hater menn* er frie prosadigte. De spænder fra knækprosa, der formmæssigt bringer mindelser om Vita Andersens debutsamling *Tryghedsnarkomaner* fra 1977, til en slags abstrakt lyrisk ekspression i f.eks. digtet “Om kvelden plukker hun opp steiner”:

Om kvelden plukker hun opp steiner
holder dem hardt
klar
i tilfelle mørket
tar
noe det ikke fortjener (s. 87).

Fra en umiddelbar betragtning fremstår Alis digtsamling som en seriel præsentation af digtene, hvor hvert enkelt digt er som en perle på en snor, hvor variationen består i størrelse og farve. Ved nærmere eftersyn viser det sig, at det ene digt næsten glider over i det andet. En stor del af digtene er titelløse og tematisk forbundne og hermed udfordres det enkelte digts autonomi uden at selvgyldegheden op-hæves. Den glidende bevægelse i digtsamlingen brydes op af dels de titelbærende digte og dels af en række digte, der er skrevet på engelsk. En tilsvarende effekt opnår Ali med en meget hyppig anvendelse af anaforer f.eks. i digtet “I det krigsherjede land”: “Jeg var fri/Fri fra dømmende blikk og skarpe stikk/ Fri fra hyener forkledd som venner/ Fri fra et samfunn som ikke ville ha meg (s. 70). Disse brudflader i *Kvinner som hater menn* får en

“underliggende” effekt, der skærper opmærksomheden på det litterært sproglige udtryk, og understreger for læseren, at Ali er lyriker.

Det enhedsskabende i *Kvinner som hater menn* er utvivlsomt samlingens lyriske jeg. Antagelig er der ikke langt fra den feministiske aktivist Ali til det lyriske jeg, som hun skriver frem og sætter ind i sine digte. Begge er engagerede muslimske feminister. Det lyriske jeg får dog et særligt mærke og karakter ved at henvende sig til en række forskellige du’er, der måske er en ægtefælle, moren, veninden, hende selv, et kollektiv af etnisk norske nordmænd.

Set under et er Alis digte ekspressive i sin projektion af den indre følelse og refleksion ud i det ydre. Artikulationen af de feministiske paroler besidder en høj grad af nødvendighed for digteren. Der står simpelthen noget på spil for digteren, der hæver sig ud af det private og ind i det politiske. Den køns-politiske dagsorden giver ingen skår i den skriveglæde, der siver ud af linjerne i en til tider lystig leg med ord. Alligevel er det i de øjeblikke, hvor Ali slipper sine feministiske paroler og strammer sine poetiske greb, at hendes kunst for alvor bliver ekspressiv, overskridende tenderende til revolutionær.

Jeg er en svart kvinne
som plukker opp bøker
og legger dem tilbake
på feil plass (s. 7).

Annemette Hejlsted

Mag.art. og ph.d. i nordisk litteratur

LITTERATUR

- Langås, U, Larsson, L og Richard, A.B. 1997. Ud af naturhistorien – ind i moderniteten. I: Møller Jensen, E. red. *Nordisk kvindelitteratur historie 4. På jorden 1960-1990*. København: Rosinante.

AT BETVIVLE DET UNIVERSELLE

Sara Ahmed: *Killjoy Manifest*. Oversat af Iben Engelhardt Andersen. Informations Forlag, 2018, 114 sider. Pris: 99,95 kr.

Det er som om, det er blevet tid til manifeste igen. Det globale politiske klima med et konfrontatorisk regime i USA, der har gjort bevægelser som alt-right, våbenorganisationer og tilhængere af hvidt overherredømme stuerene, har mobiliseret initiativer som Women's March, #MeToo-bevægelsen og Black Lives Matter som modsvar på systematisk marginalisering, overgreb og straffrihed for gerningsmænd. Sådanne modsætninger kalder på manifeste. Et manifest er først og fremmest en erklæring eller en formålstillkendegivelse for en bevægelse, et oprør eller en ideologi, som Sara Ahmed skriver i indledningen til sit *Killjoy Manifest*, som er et uddrag af hendes seneste udgivelse *Living a Feminist Life* (Ahmed 2017), og som nu er udkommet på dansk som selvstændig bog. At *gøre* manifest er at tydeliggøre, at lægge noget for dagen, og netop dette manifest er tydeliggørelsen og kulminationen på Sara Ahmeds lange og insisterende arbejde med at *sige nej*.

GLÆDESDRAB SOM OVERLEVELSESSTRATEGI

Den danske Killjoy-manifest indeholder manifestets ti principper efterfulgt af *En killjoys overlevelseskit*. De ti principper, der hylder og opmuntrer glædesdrabet og glædesdræberen, cirkulerer om et for Ahmed klassisk tema, nemlig affektiv fremmedgørelse, eller som hun også kaldte det i sit essay *Not in the Mood* (Ahmed 2014), dét at nægte at stemme i med flertallet (*misattunement*). Den affektive fremmede er den, der ikke griner af sexistiske vittigheder, den der ikke stemmer i med forcerede massebevægelser som royale bryllupper, eller for at parafrasere mig selv fra en radioudsendelse om feministisk aktivisme: Den der siger 'død over konsensus', hvis konsensus betyder "den stille summen, der følger

med enighed" (s. 36). Udtrykket affektiv fremmedgørelse stammer fra teorier i *den affektive vending*, der har taget form i dele af kønsforskningen i løbet af de sidste godt ti år (Clough og Halley 2007), og som placerer følelser i et politiseret landskab. Samtidig er det en undersøgelse af følelsesmæssige reaktioner på politisk undertrykkelse, som for eksempel vrede, udmattelse og resignation (Danbolt et al. 2013). Glædesdrab kan derfor sættes i den teoretisk-politiske kontekst, der i overensstemmelse med klassisk feministisk praksis gør det private politisk og kanaliserer følelser som vrede, apati og frygt over i aktive og kollektive handlinger.

Glædesdræberen dræber ikke glæden af lyst til konflikt eller for at skabe ubehag, men fordi hun i forvejen bliver *gjort* ubehageligt til mode af systemer, der ikke skaber plads til hendes blotte eksistens. Killjoy'en er født ud af det ubehag, der til stadighed er den utilpassede, affektive fremmede til del; den, som til stadighed skal levere *ekstra arbejde*. Kun ved at dræbe den glæde og konsensus, der er bygget på hendes og andres usynliggørelse, kan hun gøre sig håb om at overleve på trods. Den påtvungne glæde opstår ifølge Ahmed ud af et altid-allerede foreskrevet ideal om, hvad *rigtig* lykke og dermed et *rigtigt* liv er. Det handler om mere end blot den vrede feminist på kontoret, der ikke kan eller vil grine af vittigheder på andres bekostning. Idealet om det lykkelige liv handler også om hvilke liv, der ses som værdige til livet selv. På den måde går Ahmed i direkte dialog med Judith Butler og dennes formuleringer om sorgbare og undværlige liv i det globale neoliberale-kapitalistiske system, der er konstrueret til at skabe lykke for nogle få privilegerede og lade flertallet lide under krige, naturkatastrofer og økonomisk udbytning (Butler 2015).

FEMINISTISKE KAMMERATSKABER

De ti principper kredser om forcerede sindstemninger. Den første, *Jeg er ikke villig til at gøre lykken til min sag*, lægger sig klart op ad Ahmeds tidligere arbejde i *The Promise of*

Happiness, hvor den påtvungne glæde, eller hvad jeg kalder konsensus, ofte bygger på et fundament af andres ulykke. Ahmed konstaterer ikke blot, men foreskriver løsninger. Allerede i princip nummer to, *Jeg er villig til at forårsage utilfredshed*, står det klart, hvor personligt investeret Ahmed selv er i glædesdrabet, og hvordan hun er villig til at satse stort for at undgå at gøre andres glæde til sin sag. Hun beskriver, hvordan selv feminister på hendes tidligere arbejdsplads Goldsmiths College nedtyssede hende og beskyldte hende for at ødelægge andre feministers mangeårige arbejde, da hun solidariserede sig med studerende, der klagede over sexchikane. Ahmed opsagde sin stilling som professor på Goldsmiths i 2016. På den måde er hendes praksis og karriere i sig selv et manifest for glædesdrabet og i mine øjne åndeligt beslægtet med J. Jack Halberstams *The Queer Art of Failure* (2011), hvor bruddet med konventionelle opfattelser af succes og en omfavnelser af det at fejle og *sigge nej* bærer enorme potentialer for politisk modstand. De feministiske slægtskaber – Audre Lorde og Valerie Solanas, for blot at nævne nogle flere – går således som en rød tråd gennem hele bogen.

AT DRAGE ANDRES BETVIVLELSE AF EN SELV I TVIVL

Killjoy Manifest er en velkommen og tiltrængt dansk oversættelse af Sara Ahmed, som så vidt jeg ved ikke er blevet oversat til dansk før (Ahmed 2017 er udkommet på svensk). Måske er det dét, det kan blive til i Danmark lige nu, på trods af den folkelige feministiske bølge vi oplever i øjeblikket. Men hvor kunne det også være godt at få en oversættelse af hele bogen, særligt det meget bevægende kapitel *Being in Question*, der beskriver hvordan det konstant at blive draget i tvivl – “Who are you? What are you? Explain yourself” (Ahmed 2017, 123) – får den ramte til selv at stille spørgsmål tilbage til det herskende system og derved forkaste den universelle erfaring, der skaber hierarkier og gør *de andre* til partikulære. Med sine minutløse un-

dersøgelser af hvert ord og vending i sproget, der med tvang forsøger at gøre nogen til universelle og andre til ‘særinteresser’, vender Ahmed spejlet om og drager alt i tvivl: “To be in question is to question being”.

Nazila Kivi

BA i Folkesundhedsvidenskab fra KU
med Gender Certificate.

Ekstern lektor i Gender and sexuality
DIS Copenhagen.

LITTERATUR

- Ahmed, S. 2010. *The Promise of Happiness*. Duke University Press.
- Ahmed, S. 2014. Not in the mood. *New Formations: A Journal of Culture, Theory, Politics*. 82, 13-28.
- Ahmed, S. 2017. *Living a Feminist Life*. Duke University Press.
- Butler, J. 2015. *Krigens Rammer*. Forlaget Arena.
- Clough, P. and Jean, H. eds. 2007. *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Duke University Press.
- Danbolt, M., Pedersen, C. H. og Staunæs, D. 2013. Drejninger og dissonanser – en samtale om affekt. *Kvinder, Køn & Forskning*. 22(3-4), 9-18. DOI:10.7146/kkf.v0i3-4.28179
- Halberstam, J. 2011 *The queer Art of Failure*. Duke University Press.

STYRKET PÆDAGOGISK REFLEKSION OVER KØN – DE “TO KØN” VEL AT MÆRKE

Brønsted, L. B. og Canger, T.: *Køn. Pædagogiske perspektiver. Samfundslitteratur, 2016, 103 sider. Pris: 148 kr.*

Kritiske refleksioner over sprog og praksis i forhold til køn er ofte fraværende i det pædagogiske arbejde og underprioriteret i undervisning på pædagog- og læreruddannelserne. Siden 2014 er der dog indført et nyt obligatorisk modul “Køn, seksualitet og mangfoldighed” for alle studerende på pædagogud-

dannelserne. Det er forhåbentligt et tegn på en fornyet og styrket bevidsthed om, at køn har en væsentlig betydning for børn og unges udvikling, socialisering og trivsel og bør være en vigtig del af pædagogisk professionelles kritiske refleksion og praksis. Det er derfor positivt, at der er udkommet en bog om dette emne, der har som ambition at udvide kendskabet til forskellige teoretiske kønsopfattelser og kvalificere refleksionen over køn, ligestilling og mangfoldighed hos især pædagoger og pædagogstuderende.

Bogen indledes med et oprids af køn set i et historisk-samfundsmæssigt perspektiv. Her skitseres en række vigtige forhold omkring køn og rettigheder, ligestilling, lovgivning og diskrimination, der er relevant viden for pædagoger og lærere. I bogens centrale kapitler præsenteres og drøftes først tre hovedretninger inden for kønsteoridannelser – en biologisk, en socialisationsteoretisk og en konstruktionistisk kønsopfattelse – og dernæst sættes disse kønsopfattelser i spil i forhold til pædagogisk professionelles hverdagspraksis. Bogen afrundes med en drøftelse af perspektiverne i en henholdsvis “kønsneutral”, som forfatterne identificerer med den svenske daginstitution Egalia, og en “kønsbevidst” pædagogisk praksis. Forfatterne er selv fortalere for den sidstnævnte, hvilket jeg vender tilbage til.

GODE EKSEMPLER SKÆRPER KØNSBLIKKET

Bogens største styrke er dens letforståelige formidling af det komplekse og omdiskuterede felt køn er. Den løbende inddragelse af aktuelle cases fra skole, klub, etc. og de konkrete redskaber til praktikere bidrager til en meget klar fremstilling af, hvordan køn ofte indlejres i sprog og praksis. De praksisnære eksempler synliggør forskellige pædagogiske muligheder og alternative strategier, som åbner for at tænke og skabe mere inkluderende læringsmiljøer for børn og unge. Det er alt sammen meget velkommen.

Selv om det er en fordel med en klar og ikke alt for akademisk formidling, præges bogen, især i afsnittet om konstruktionistisk

kønsforståelse, af teoriehistoriske unøjagtigheder og forsimpning: Konstruktionisme bliver fx stort set oversat til en sprog- og diskurskonstruktion (s. 53ff), selv om der findes andre konstruktionistiske tilgange, der ikke kun betoner, at køn konstrueres gennem sprog og diskurs. Kønsfilosoffen Judith Butler nævnes ikke som hovedinspiration til denne diskurs- og performativitetkonstruktionisme, selv om hun rettelig har været toneangivende. Derimod henviser forfatterne til Butler i afsnittet om queer-teori (s. 60-62), selv om queer i akademisk sammenhæng voksede frem under inspiration fra en bredere skare af teoretikere som fx Eve Kosofsky Sedgwick, Michael Warner og Gayle Rubin. Queer-teori står således ikke “i forlængelse af” (s. 60) Butlers køns- og performativitetsteori, men udvikledes snarere sideløbende som et konglomerat af forskellige kritiske perspektiver på identitet, kultur og samfund. Netop bogens snævre udlægning af queer-teori peger på mere grundlæggende problemer ved forfatternes tilgang til køn og “kønsbevidsthed”.

KØNSBEVIDST ELLER NORMKRITISK?

I den korte redegørelse for queer-teori forbigås en central pointe, som man genfinder hos både Butler (1990), Kosofsky (1990) og Rubin (1984), om at være varsom med at fokusere ensidigt på køn som overordnet i forhold til seksualitet. Indsigterne fra queer-perspektiverne indebærer således, at man kaster et kritisk lys over, hvordan køn konstrueres i sammenhæng og samspil med seksualitet og i øvrigt også andre sociokulturelle kategorier som etnicitet, race og klasse, som det er blevet fremhævet i det intersektionelle paradigme (Crenshaw 1989).

Set i en pædagogisk kontekst peger queer-teori ikke frem mod en ‘kønsbevidsthed’, som udelukkende fokuserer på diskurser, der skaber køn, som forfatterne argumenterer for, men tilbyder et bredere *norm*kritisk perspektiv, hvor det kritiske blik er rettet mod dominerende normer knyttet til forskellige sociokulturelle kategorier. Det kan i den forbindel-

se undre, at forfatterne ikke introducerer professionerne til normkritisk pædagogik, som efterhånden er både forholdsvist velbeskrevet og udbredt i dansk og nordisk sammenhæng (fx Bromseth et al. 2010; Kirk et al. 2010).

DET TREDJE, DET FJERDE OG DET FEMTE KØN...

Problemet med et snævert fokus på køn er, at man let kommer til at tænke køn binært, som spændinger og grænser mellem mand/manlighed og kvinde/kvindelighed. Og det er desværre også tilfældet med denne bog. Selv om der tages livtag med de snævre bånd, som kønnede kategoriseringer og sproghandlinger ofte opstiller, forbliver vi inden for en binær kønsramme. Det sker allerede i indledningen. Forfatterne introducerer her Simone de Beauvoirs klassiske værk *Det andet køn* og pointen om, at kvinder/kvindelighed er "køn nummer 2" (og dermed at mænd/manlighed altid står over som køn nummer 1). Men vi hører ikke om køn nummer 3, 4 eller 5, eller om en efterhånden ret kvalificeret litteratur om andre og flere køn, som man i dag burde præsentere pædagogiske praktikere for.

Transkøn, interkøn eller nonbinært køn nævnes slet ikke i bogen – kun ét sted anvendes den misforståede og diskriminerende kategori "transseksuel" (s. 37). Der er ligeledes heller ikke medtaget nogen cases med børn og unge med disse erfaringer. Det er et alvorligt problem – især når man tager i betragtning, at denne tematik ofte er svær at håndtere for fagpersoner i dagtilbud og skoler. Der findes desuden forholdsvist stor viden om, at fx transkønnede børn og unge ofte har det svært og mistrives, og at deres forældre mangler hjælp og støtte til at navigere i binært kønnede institutioner.

Kønsbevidsthed bliver alt for let til tokønsbevidsthed, og der er god grund til at brede det smalle kønsperspektiv ud til en normkritisk praksis med et kritisk perspektiv på normer for køn, seksualitet, krop, familie, kærlighed og relationer, som titlen på pædagogud-

dannelsernes fagmodul "Køn, seksualitet og mangfoldighed" netop også antyder.

*Morten Emmerik Wøldike
Sociolog og projektleder i
Sex & Samfund.*

LITTERATUR

- Bromseth, J. og Darj, F. red. 2010. *Normkritisk pædagogik*. Uppsala: Centrum för Genusvetenskap, Uppsala Universitet.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- Crenshaw, K.W. 1989. *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum.
- Kirk, A.H., Scott, K., Siemen, K. & Wind, A. red. 2010. *Åbne og lukkede døre. En antologi om køn i pædagogik*. København: Frydenlund.
- Rubin, G. 1984 [2011]. *Thinking Sex. Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*. In: Rubin, G. *Deviations. A Gayle Rubin Reader*. Durham & London: Duke University Press.
- Sedgwick, E.K. 1990. *Epistemology of the Closet*. New York & London: Penguin Books.

QUEERING CHINA, CHINA QUEERING

Elisabeth L. Engebretsen and William F. Schroeder (eds.): Queer/Tongzhi China: New Perspectives on Research, Activism and Media Cultures. NIAS Press, 2015, 274 pages. Price: 190 DKK.

The scope of *Queer/Tongzhi China* is grand: containing chapters on queer (video) activism, ethnography, representation of non-normative sexuality in the media as well as queer filmmaking and queer film festivals, the volume is a testament to the diversity of contemporary queer Chinese studies.

Whilst its 13 chapters are not grouped or organised around specific themes, the volume is made up of clusters that draw on the central concept of queer/*tongzhi* China without offering ready-made definitions of what *precisely* this may entail. Spanning academic disciplines from anthropology to sociology and film and media studies, the chapters are both empirically and theoretically rich and provide valuable insights into the various ways queerness is viewed, experienced, positioned and studied across China.

The introduction paints a precise picture of what the book sets out to do and how it goes about doing it. Engebretsen and Schroeder note that the diversity of contributions ‘does not advance one particular theory or one particular viewpoint’ (p. 2), making the volume sometimes appear ‘at odds with itself’ (p. 3). This, however, only testifies to the complexity of queer Chinese politics and the highly intricate ways activists and scholars imagine and study definitional status, identificatory processes and queer belonging vis-à-vis the Chinese state. Avoiding the usual trappings of attempting to explain and situate queerness in China, the volume works as a reflection on the multiple uses and meanings of *tongzhi* in conjunction with terms such as *ku’er*, queer and LGBT. This wide-ranging approach of investigating queer activism, media and research in China opens up space for re-imagining the workings of both queer politics and state intervention not just in China but also globally.

In my view, the strongest contributions are those from the two editors. Schroeder’s chapter questions the notion and the meaning of ‘activism’ and calls for a more rigorous investigation of the various configurations of political and social activities between and amongst ‘activists’ and their constituencies. Discussing his fieldwork amongst “organized queer recreational groups in Beijing” (during events that include yoga practice and roller skating), Schroeder notes that his *tongzhi* informants showed little to no interest in recognising or claiming their contribution to the wider

tongzhi cause. Rather, their politics was that of ‘having fun’ and participating in activities that appear to be devoid of political organising or agenda.

However, this non-political commitment to recreation amongst *tongzhi* groups in Beijing and around China was not without sociocultural significance. Apart from being practical, these social events contribute to the creation of alternative families and therefore a sense of belonging which is a “productive yet indirect approach to securing a *tongzhi* future – both the future in the great distance of generations and the future in the plans one makes for next Saturday” (p. 76, emphasis in original). Thus, planning a roller skating outing the upcoming weekend constitutes a political act in that it opens up space for the immediate future where change is felt and directly experienced, in effect laying “the foundation for a farther-off recognition and legitimization of their [the informants’] desires” (p. 77). An ethnography such as Schroeder’s is highly significant as it is susceptible to the ‘subtly’ political, thereby calling into question the very meaning of ‘activism’.

Engebretsen continues the critique of the ‘global gay’ discourse based on liberationist rhetoric of rights and visibility. Her chapter looks at three cases of queer grassroots activism in China (Beijing in 1996, Shanghai in 2009 and Changsha in 2013) that “illustrate the complex and shifting articulation of local agencies, the role of transnational connections, and the structural boundaries of government as they play out in Chinese society” (p. 92). Engebretsen notes that although the rhetoric and the discourses of celebration and openness are present, queer grassroots activism in China need not provoke confrontation to be effective. In fact, the guerrilla-style strategies of appropriation of global queer activism, caught in the intersection between practice and imagination, challenge “rigid models that prescribe now queer justice movements should act in order to incite systematic change towards inclusion, equality, and freedom” (p. 107).

Moving away from ethnography towards media studies, Ling Yang's and Yanrui Xu's chapter focuses on queer 'web literature'. Here, the authors look closely at three kinds of online literature written by female authors and aimed at female audiences: Boys' Love (BL), Body Change and Superior Women. "The textual and sexual politics of representative texts of the three genres", according to the authors, demonstrate the ways that cyberspace offers Chinese women means of "collectively forging a new language and narrative that imagines more egalitarian gender relations, more fluid gender roles, more diverse sexualities and more social power for women" (p. 133). Whilst Yang's and Xu's chapter emphasises textuality vis-à-vis queer politics, Qian Wang's contribution looks at queerness/queer performance in Chinese popular music and the various ways Euro-American queer pop stars' queer image has been (mis)appropriated by Chinese audiences as well as Chinese pop stars. The chapter offers a rare glimpse into the enormity and the broad outreach (and thus the significance) of pop music in China. Although Wang argues that Chinese pop stars employ the "queerness as weirdness" image only to bolster sales "despite an apparent absence of artistic talent" (p. 159), I would nonetheless contend that Lady Gaga's queer image, despite its "authentic social context" (p. 160), is not completely devoid of commercialisation and market(ing) forces. Likewise, Wang notes that the "attention paid to her [Lady Gaga] from the Chinese audiences, though great, was not initially focused on her music, but rather on the queerness of her image and performance" (p. 158). This, one may argue, does not only apply to Chinese audiences but could be said to be a worldwide phenomenon.

Two of the volume's chapters are dedicated to the activist, filmmaker and academic Cui Zi'en. Hongwei Bao looks at Cui's 2008 documentary *Queer China, 'Comrade' China* as a film that (re)presents, (re)discovers and (re)imagines an alternative LGBT history in China, one that counters the country's domi-

nant official narratives regarding non-normative sexualities. Utilising the practice of "telling bitterness" – recalling traumatic personal memories and transforming them into collective narratives – Bao argues that Cui's film taps into a queer politics that is not confrontational but "soft", "flexible" (p. 49) and affective. The final chapter is both an interview between two queer filmmakers – Cui Zi'en and Fan Popo – and an intimate conversation between a mentor and a protégé. The interview draws on some of the volume's themes such as gender and sexual fluidity and multiplicity of subject positions, as we learn about the ways Cui categorises and positions his work and activism vis-à-vis queer visibility, global queerness, LGBT rights and world cinema. Both chapters offer valuable inside/outside views on the oscillation between and interdependence of queer and *tongzhi*, in academia and social activism.

Queer/Tongzhi China is a valuable contribution to the growing number of publications on contemporary queer China as it opens up space for a rethinking of queerness in China that is neither universal nor exceptional. Comprising of academic research and grassroots activism, the collection works as a reminder of the great diversity of queer positions and positionings in China. Significantly, it provides nuanced views on the conversations, interchanges and interrelatedness of *tongzhi* subjectivities and Euro-American queer theorisations, challenging established ideas of queer visibility, political activism, social movements and identity politics. The book will appeal to scholars, students, activists and all those involved with and interested in queer studies in and outside China.

Zoran Lee Pecic

Part-time Lecturer

Department of Communication and Arts

Roskilde University

INTERGENERATIONAL RELATIONSHIPS AND GENDER ATTITUDES IN THREE NORWEGIAN GENERATIONS

Harriet Bjerrum Nielsen: Feeling Gender. A Generational and Psychosocial Approach. Palgrave MacMillan Studies in Family and Intimate Life, 2017, 336 pages. Price: 29,96 euro.

Professor Harriet Bjerrum Nielsen (HBN), who is a professor of social psychology at the Center for Gender Research at University of Oslo, Norway, has collected interviews with three generations of white, Norwegian men and women three times within twenty years. In this regard, her achievement is in line with her Norwegian colleague, the psychologist Sol Seim, who made a life-long longitudinal cohort study of young Norwegians as they, like herself, grew older (Seim 1997). However, the study by HBN involves more dimensions, including three generations studied over time. This temporal perspective means that the fieldwork and interviews were carried out in 1991, 2001 and 2011 by HBN. The empirical work has to some extent been carried out together with Monica Rudberg (MR), professor emerita at Department of Education at University of Oslo, who is also co-author of some of the chapters in this book.

The book represents a study of how feelings of gender and feelings connected to generational relations may have changed along with generations who lived in different periods of the 20th century and until 2011, when the fieldwork was finished.

According to HBN, the book “explores the feelings of gender across three generations of a sample of white, heterosexual women and men of different class backgrounds as they moved from childhood and youth to adult life”. Drawing on Nancy Chodorow (1999), HBN defines ‘feelings of gender’ as “aspects of social transformation of gender”, and as “a certain kind of personal and embodied meaning that belongs to the immedi-

acy of the present, but which also integrates the past and the future” (1).

HBN is also inspired by Eric Fromm and Raymond Williams in her elaboration of “feelings”, which is perceived as a formative and transformative dimension of subjectivity and cultural practices. Following Fromm and Williams, HBN indicates that “feelings [are] a specific kind of social ‘activity’ that takes place in persons”(3), they are influenced by our relationships with others, and they display social patterns characteristic of class, gender and generation.

The study is based on personal interviews, and these interviews are interpreted with an analytical focus upon ‘patterns of feelings’, incorporating dimensions of class, gender and generation connected to different historical periods. The collection of interviews began in 1991 when HBN and MR made a study of students in a high school in Norway and their family in the two generations that preceded them. The interviews included 22 young women plus interviews with their mothers and grandmothers, as well as 12 young men and their fathers and grandfathers. In sum, 88 persons were interviewed in 1991. In 2001, 25 of the previous students were re-interviewed as they had now turned 30, and later, in 2011, 8 of these now 40-year old previous students were interviewed again. Generation 1, the grandparent generation, was born in the years 1899-1927; generation 2, the parent generation, was born between 1919 and 1953; and the high school generation was born in 1971/72. Since the interviews also involved life-historical information about the interviewees’ childhood and the relationship to their parents, the empirical material contains information dating back to approximately the year 1900 when the oldest from generation 1 were born.

The major interest of HBN in her analyses of the interviews is the parental relationships, and their influence on the gender constructions of girls and boys, given the various historical periods which the three generations represent. These gender constructions are

then interpreted in the context of the now adult girls and boys, their gender identities and gender subjectivities as expressed in their opinions and attitudes toward family life, gender equality, body performance, etc.

When analysing this vast material, HBN separates the three generations in each chapter, and these different generations are again divided into gender and class when interpreting their statements, following a line of analytical dimensions: work, relationships, bodies, reflections, practices, and attitudes.

In effect, the many different analyses of this rich material contain a lot of interesting insights resulting from the multi-layered perspectives on gender, class and the temporal aspects of generational identity and everyday life. HBN herself emphasises three salient topics of importance: Firstly, dis-identifying with your same-sex parent seems to produce more psychological tension. Secondly, gender polarity appears to be more psychologically important to uphold for the men than for the women. And thirdly, and in my opinion most interestingly, the cultural historical development of gender identity connected to generations and HBN's sociopsychological analysis finds that: "*Mothers are always taken more for granted than fathers*", and that the existence of relational conflicts is most frequent between mothers and daughters.

These conflicts are, however, not as frequent in generation 1, who show more respect and devotion for their parents than younger generations do. The mentioning of conflicts occurs most often in generation 2, and especially among the daughters who are born between 1919-1953. HBN explains this by reference to a change in sociocultural reality, creating a split between the ideals of mothers and daughters. The oldest generation of women belongs to the "housewife-era", and their ideals were to stay at home and serve their children and husbands, being caring, loving and controlling. Contrary to their own hard-working mothers (the generation before the oldest generation in this study, who belonged to primarily working class or peasant

groups), they wanted to devote their time and life to the quality of life in the family, whereas the fathers from the same generation (born 1899-1927) positioned themselves as breadwinners whose productivity was employed outside the domestic sphere. These fathers represented the world outside, and when at home would only engage in fun and play. HBN concludes from the study that: "Fathers remain the knight in shining arms whereas relationships with the mother are characterized by more ambivalent feelings, especially for women, and mothers seldom stand out as the idealized and exciting individuals like fathers often do" (p. 278).

In generation 2, these firm gender roles, according to HBN, resulted in conflicts between mothers and daughters, because, following new sociocultural patterns, the daughters did not wish to identify with or follow their mothers, way of life. The daughters, in turn, followed their fathers, lifestyles, becoming educated and later joining the labour market. Among both daughters and sons, fathers are seen in a more positive way – with pride, admiration, warmth and tenderness; and this is valid for all three generations.

The book is highly recommended for its vivid and complex analyses, and the volume of empirical material, comprising an important temporal perspective, is impressive. One of the big values of this study is, from my point of view, the provision of structural analyses made on a societal and generational level; the personal interviews from these three generations together provide insight into cultural formations characteristic of specific historical periods, connected to specific generations.

Regarding the methodology, however, I have slight ethical concerns. It seems that the kin-related interviewees may be able to recognise the narratives from their relatives, concerning rather personal utterances about the feelings for their parents. These may, in spite of anonymisation, be easy to track and identify for the persons involved in this interview material. The access to personal narra-

tives and psychological interpretations regarding specific persons always demand elaborate consideration.

*Anne Leonora Blaakilde,
PhD, Associate professor
Region Zealand and
Roskilde University*

REFERENCES

· Seim, S. 1997. *Tenåringen blir pensjonist*. Nova-rapport 23.

PH.D. OMTALE

Camilla Bruun Eriksen: *Tyk. Populærkulturelle fortællinger om den tykke krop*

Tyk undersøger konstruktionen af den tykke krop, som den kommer til udtryk i en række danske populærkulturelle tekster produceret siden årtusindskiftet. Afhandlingens hovedtese er, at den tykke krop gennem en senmoderne sundhedspolitisk 'kamp mod fedme' er blevet til symbolet på ikke-sundhed, sygdom, ulykke og døden, og at denne symbolske sammenkædning har haft stor indflydelse på forståelsen og fremstillingen af den tykke krop, som den er kommet til udtryk i

en lang række andre (og ikke direkte sundhedsrelaterede) fortællinger om kroppen. Med et analytisk udgangspunkt i narrativitet, affekt og biomagt udfordrer og nuancerer afhandlingen en dominant biomedicinsk og mainstream forståelse af tykthed; og med et teoretisk afsæt i poststrukturalistisk tænkning, herunder (queer)feministisk kønsteori og kritisk handicapsteori, dekonstrueres fortællinger om den tykke krop på tværs af dansk populærkultur.

Udgår fra: Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet

Forsvaret fandt sted: 17. nov. 2017

Bedømmere:

Lektor Michael Nebeling Petersen (formand), Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet.

Lektor Lene Bull Christiansen, Institut for Kommunikation og Humanistisk Videnskab, Roskilde Universitet.

Lektor Matilda Svensson Chowdhury, Genusvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet.

Vejleder: *Lektor Karen Hvidtfeldt Madsen*, Institut for Kulturvidenskaber, Syddansk Universitet (SDU).

Kontaktoplysninger for at rekvirere afhandlingen: cbuuneriksen@gmail.com